

Samiska
kulturmiljöer
i Frostviken

DET SAMISKA SAMHÄLLET har genomgått flera stora förändringar. Från början var samerna ett fångstfolk som försörjde sig på jakt, fiske och insamling. Så småningom tämjdes vildrenar för att tjäna som lockdjur vid vildrensjakt och som drag- och lastdjur. Stegvis övergick man till intensiv tamrenskötsel med små tama renhjordar och mjölkning av renkorna. Nya arkeologiska undersökningar från Njaarke sameby i nordvästra Jämtland visar att tamrenskötsel har bedrivits åtminstone från 1000-talet e. Kr. Förhållandena bör ha varit lika i övriga delar av det sydsamiska området. Tamrenskötseln var mest utbredd från 1600- till slutet av 1800-talet. Under första delen av 1900-talet övergavs tamrenskötseln allteftersom och ersattes av dagens extensiva storskaliga renskötsel med köttproduktion i centrum. Samer har även försörjt sig som nybyggare, fiskare med mera. Idag lever de flesta samer i tätorter och har helt andra yrken än renskötarens.

Hela Frostviken är ett samiskt kulturlandskap

BUERIE BÅATEME!

Välkommen till samernas Frostviken!

Samerna har en lång historia i Frostviken. Innan det första nybygget etablerades 1750 hade samerna länge varit ensamma i trakten. I Egils saga, som skrevs omkring 1220, berättas om samer i norra Jämtland. Samernas land kallades Finnmark och omfattade hela Frostviken men också andra delar av det som idag är Strömsunds kommun. Finnmark var ett landområde som varken tillhörde Sverige, Norge eller Ryssland.

Men samer hade vistats i Frostviken långt före de skrivna källorna. Till exempel visar dateringar från eldstäder i stalotomter (en speciell sorts kåtalämningar) att de användes under vikingatiden (800–1000 e. kr.). I dag ansvarar tre samebyar för att renskötsel och samisk kultur och traditioner lever vidare.

Skattefjäll

Jämtland kom att tillhöra Sverige 1645 efter att ha varit norskt område ungefär femhundra år.

I den första jordeboken för Jämtland 1646 finns flera samer i Frostviken upptagna. Samerna betalade skatt ungefär på samma sätt som bönderna. Samerna, enskilda eller flera tillsammans, skattade för ett geografiskt område, ett *skattefjäll*. Till en början indelades Frostvikenfjällen i tre skattefjäll: *Orrnäsfjäll*,

Mellanskogsfjäll och *Klumpvattenfjäll*. Senare avskiljdes *Bastunäs* skattefjäll från *Orrnäsfjäll* och blev eget skattefjäll liksom *Blåsjö* skattefjäll. Vid avvittringen 1849 fanns det 47 samiska hushåll med sammanlagt 208 personer. Frostvikens övriga befolkning bestod av 673 personer. Den samiska befolkningen utgjorde alltså ungefär en fjärdedel av socknens sammanlagda befolkning.

Samebyar

Skattefjällssystemet upphörde när den första renbeteslagen inrättades 1886 (i Jämtlands län trädde lagen i kraft först 1889). Istället för att som tidigare personligen ha skattat för och nyttjat ett markområde skulle samerna nu bedriva renskötsel kollektivt inom lappbyar (senare samebyar). De fem skattefjällen i Frostviken slogs samman till en enda stor lappby som kallades Frostvikens lappby. Några år senare delades området upp i tre lappbyar, Frostvikens norra-, mellersta- och södra lappbyar. Idag heter samebyarna Frostvikens norra sameby, Ohredahke (tidigare Frostviken mellersta) och Raedtievaerie (tidigare Frostviken södra).

Eldstad från kåta

Ett okänt landskap

Det samiska kulturlandskapet är för många ett helt okänt landskap fast det omfattar stora delar av norra Sveriges yta. Renskötsel under hundratals år har gjort fjällvärlden till ett storskaligt beteslandskap. Många kallar detta landskap för vildmark trots att det är fullt av spår efter människors aktivitet. Men spåren är diskreta och försiktiga, det har inte funnits anledning att bygga några monument eller inhägna marker. Det gamla samiska tänkesättet var att man skulle verka på sådant sätt att

man inte lämnade några överdrivna spår efter sig. De material som användes till byggnader och redskap togs från naturen och försvinner sakta tillbaka till moder jord när de inte längre används. Det kan därför vara svårt att idag hitta spåren efter äldre samisk verksamhet. Vanliga lämningar från den intensiva renskötselns dagar är kåtatomter, härdar, renvallar, mjölkgropar, kallkällor, bengömmor och hornsamlingar.

Kåtan återgår sakta till naturen

Viktiga samiska platser

BLOMHÖJDEN

Samiskt namn: *Jaemesjaevrie*.

I Blomhöjden bor samer och jordbrukare sida vid sida. Modern samisk bebyggelse och två fjällägenheter utgör dagens bosättning. Det finns även åtskilliga spår efter äldre samisk bosättning.

BÅGEDE LAPPALTARE

Vid Bågede ligger en gravhög som kallas för »Bågede lappaltare«. Namnet lappaltare har högen fått för att samer påstås ha använt gravhögen som kultplats.

Vid arkeologisk undersökning 1964 hittades både brända och obrända ben. Datering visade att graven var från vikingatiden. I gravhögen fanns även ett föremål av ben, en bit renhorn och en del av något som uppfattades som en tennbägare. Vid senare un-

dersökning visade det sig att föremålet inte var en bägare utan ett fragment av ett gjutet föremål, förmodligen av mässing. Föremålet ser ut att ha varit en medeltida ljusstake eller klocka.

GRANSJÖN

Gransjön låg strategiskt för samerna under tamrenskötselns dagar och på norra sidan av sjön finns spår efter flera äldre visten. Söder om sjön påträffades för några år sedan en grav med ett mansskelett som var ungefär femhundra år gammalt. Under 1900-talets första del bodde samefamiljer i Gransjön under hela året. Fångstgropar nära vistet visar att Gransjön har nyttjats under mycket lång tid.

GÄDDEDE

Samiskt namn: *Tjeadtege*.

Härrör från det samiska ordet tjetekte, som betyder offerplats och var benämningen för udden nedanför forsen i Gäddede. Enligt muntlig tradition fanns en gammal offerplats på udden. Idag är forsen borta och udden överdämades vid vattenregleringen.

JOUGDABERG

Enligt en del sagesmän är det samiska namnet för Jougdaberg *Juvrie* eller *Juvre*, som i direkt översättning betyder rovdjur.

Jougdaberg har under lång tid nyttjats av samer samtidigt som det är platsen för ett nybygge från 1815.

RAUKASJÖ

Samiskt namn: *Raukajævrie*.

Raukasjö är dels en gammal samisk boplatz och dels ett nybygge från 1841. Nybygget inlöstes senare av staten och ombildades till fjällägenhet. Namnet Raukajævrie betyder ungefär »spöksjön«. Samen Torkel Andersson berättade: »Mystiska hojtningar och skrik, som man trott härröra från de döda,

har man kallat 'rauk-tjårrvo' och ropande vänsanden 'rauk'. Sjönamnet Raukajævrie skall ha uppkommit av att man vid denna sjö förr hört sådana rop från dödsriket«.

RAUKASELET

Vid Raukaselet finns dels ett samisk nybygge, dels traditionell samisk bosättning.

SIELKEN

Stort sommarviste för Ohredahke sameby som fortfarande används varje sommar. I Sielken ligger traditionella torvkåtor, moderna

stugor och äldre kulturlämningar som kåtomter, mjölkgropar och renvallar alldeles intill varandra.

SJOUTNÄSET

Ett litet kapell med tillhörande begravningsplats och en fjällägenhet utgör bebyggelsen i Sjoutnäset.

Det kan tyckas märkligt med en kyrka på en plats med endast en gård, men för samerna ligger platsen centralt. Under vissa tider har den samiska befolkningen i området uppgått till hundratals personer. Det nuvarande kapellet invigdes 1919 medan begravningsplatsen anlades redan 1845.

VÄKTARDALEN

Samiskt namn *Vaektergiettje*.

Väktardalen var sommarviste för samerna i Raedtievarie sameby under tamrenskötselns dagar. Flera byggnader i vistet är restaurerade.

VÄRJAREN

Runt sjön Värjaren finns spår – kåtatomter, stalotomter, renvallar, mjölkgruppar, gravar och en björngrav – efter omfattande samisk verksamhet under många hundra år. Ett par nybyggen togs också upp längs sjön.

Tre samiska kulturmiljöer

ANKAREDE

Samiskt namn *Ångkerenjeeruve*.

Åanghege, *åanghkere johke* – en älv som har många djupa håll. *Njeeruve* – en torrlagd och gräsbeväxt vall (som i allmänhet översvämmas under vårfloden).

Vid Ankarede har Lejarälvens och Ankarälven sina utlopp i Stora Blåsjön. När sjön reglerades ändrades älvarnas utlopp och vattennivån höjdes. Hela miljön förändrades totalt. Det samiska namnet går tillbaka till tiden före vattenregleringen.

Ankarede är den enda bevarade kyrkstaden i Jämtlands län. Platsen har gamla anor som samisk kyrk- och begravningsplats. Hur gamla är svårt att veta. Enligt samisk muntlig tradition fanns det en begravningsplats i Ankarede långt innan nybyggarna kom till Frostviken. I ett sockenprotokoll berättas att begravningsplatsen invigdes 1820 och att det samtidigt uppfördes ett bönehus. På kapellets lillklocka från 1825 finns en inskription med texten »Grafstället Ankar Ede«.

Det nuvarande kapellet invigdes 1896. Tidigare hade gudstjänsterna hållits i ett litet timrat kapell

Längre tillbaka firades kyrkhelg två gånger om året. I Ankarede hölls inte bara gudstjänster utan även andra viktiga möten. Möten mellan samer och nybyggare, möten med

myndigheter, lappfogden och handelsmän. Idag fungerar Ankarede som mötesplats framförallt under midsommarhelgen.

Den samiska bebyggelsen består av ett trettiotal kyrkkåtor och några härbren. Frostviken-Hotagens sameförening, tidigare Frostvikens sameförening, har haft sin föreningslokal här sedan 1927. I början av 2000-

talet ersattes det gamla föreningshuset med en ny åttkantig timmerkåta. På kyrkplatsen finns dessutom några kyrkstugor samt stugor för prästen och myndighetspersoner.

Kåtorna är byggda av kluvna granstammar som ligger direkt på nävret utan torv över

Den nya samlingslokalen i Ankarede

HAMPTJÄRN

Samiskt namn *Gaavasjohke*.

På fjällheden kring Hamptjärn och ån Gavostjohke finns gott om både forntida och sentida samiska lämningar. Här och på ytterligare två platser i Frostviken finns de sydligaste kända s.k. stalotomterna i Sverige.

Stalotomt är benämningen på en speciell sorts kåtatomter (en kåtatomt är de kvarva-

rande spåren efter en kåta). Stalotomter är ovala, omslutna av en tydlig vall, något nedsänkta under markplanet och med eldstad i mitten. De brukar ligga alldeles intill varandra, ibland så nära att vallarna nästan går ihop.

I Hamptjärnsområdet finns tomterna grupperade på två lokaler. Fem tomter ligger

Stalotomt intill Stekenjokkvägen

tillsammans alldeles intill Stekenjokkvägen och en lokal med ytterligare två tomter ligger några hundra meter längre västerut.

Tomterna är daterade med C^{14} -analys. Dateringarna visar att bosättningen vid Hamptjärn har använts under yngre järnålder och tidig medeltid (ungefär 800–1200 e. Kr.). Kolprov från en tomt visade att den kåtan

hade använts i två omgångar, dels under tidig medeltid och dels någon gång på 1700-talet eller tidigt på 1800-talet.

Det här området har brukats av samer kontinuerligt under många hundra år – förutom de s.k. stalotomterna finns sentida samiska kulturlämningar som härdar, renvallar och förvaringsgropar.

Hornsamling

I Nåara lämnades utrustning som inte behövdes under högsommar och vinter. Flera förvaringsbodar finns kvar.

HÄRBERGSDALEN

Samiskt namn *Nåara*.

Nåara har lång tradition som samisk boplatz. Från att ha varit höst- och vårviste övergick *Nåara* senare till att bli åretruntviste. Förutom *Nåara* fanns flera äldre visten runt både Övre och Nedre Härbergsvattnet.

Nåara har stor betydelse även i dagens renskötsel. Platsen ligger centralt i Ohredahke

sameby med en modern renskötselanläggning för skiljning och slakt. Flera renskötare har sina permanenta bostäder där.

1826 uppfördes två nybyggen i Härbergsdalen. Gårdarna inlöstes av staten i slutet av 1800-talet och blev så kallade fjällägenheter. När den ena av dem avvecklades slogs de två gårdarna samman till en.

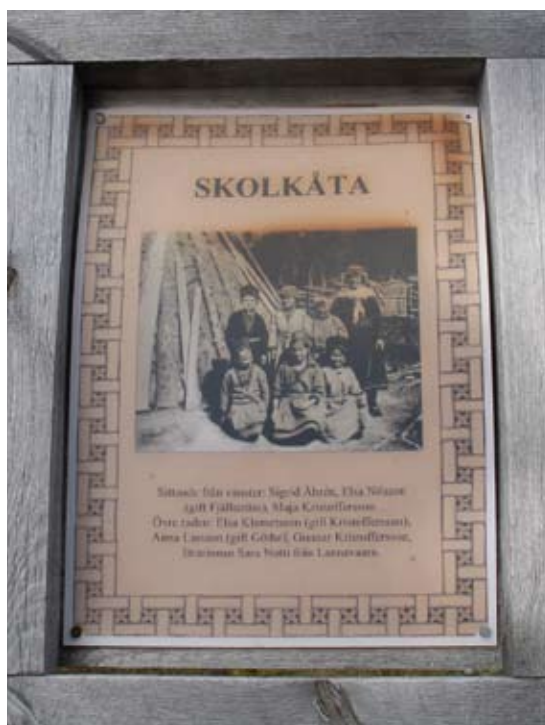
Utsikt från vägen mot
Härbergsdalen

I *Nåara*, som då låg i väglöst land, gick samebarnen i visteskola. En så kallad sommarskola inrättades 1914. Barnen gick i sommarskolan under tre månader, juli – september, medan föräldrarna var högre uppe till fjälls med renarna. Skolan var först provisoriskt inhyst hos en av fjällägenheterna i byn. År 1918 blev skolan en egen enhet med fyra kåtor och två härbren. En kåta användes som skolkåta och en annan som hushållskåta. Där

lagades maten och där sov flickorna. Pojkarna sov i en kåta, och lärarinnan hade en alldeles egen kåta. En kallkälla och en jordkällare tillhörde också sommarskolan. Under vintern gick barnen i skola i Håkafofot många mil från Nåara. Sommarskolan upphörde 1935. De ursprungliga byggnaderna i sommarskolan är sedan länge borta, men platsen är uppskyldad, marken vårdad och en skolkåta rekonstruerad.

BUERIE BÅATEME!

Välkommen till samernas Frostviken!

I broschyren presenteras några viktiga samiska platser i Frostviken. En kort historik och förklaring till begrepp som skattefjäll och sameby ingår.

GAMALTIJE
sydsamiskt kulturcentrum

Länsstyrelsen
Jämtlands län

ISBN 978-91-975212-4-6

TEXT & FOTO: Ewa Ljungdahl · GRAFISK FORM: Jonasson Grafisk Design
TRYCK: Ågrens Tryckeri, Örnköldsvik 2007